

litas dolorifera non affligat ratione illius, quod in subjecto ponit, quia receptio formæ (ait) non est disconveniens, neque per consequens affectiva, sed quatenus abjicit aliam formam convenientem subjecto: at qualitas spiritualis maxime perficit personam, et nihil abjicit ipsi conveniens, quia nec habet contrarium, neque aliquid tale in Angelo cogitari potest; ergo non potest esse dolorifera. Item qualitas non causat dolorem, nisi quatenus disponit ad corruptionem, dissolvendo naturalem constitutionem, seu temperamentum: qualitas autem spiritualis non potest hoc modo disponere Angelum, ut manifestum est; ergo non potest esse dolorifera. Item qualitas spiritualis de se perficit personam, nec potest cogitari facile qualitas deformans spiritum, quia si est illi naturalis, perficit illum; et si est supernaturalis, magis perficit. Denique videtur talis qualitas solum excogitata ad fugiendam difficultatem, cum alioque intelligibilis non sit, nec explicari possit, quem effectum habeat, aut in quo subjecto sit, vel cur illi sit disconveniens, aut illum deformet.

45. Sed hæc et similia si attente considerentur, non ostendunt aliquam impossibilitatem in hujusmodi forma, sed ostendunt nos non posse illam comprehendere, aut prout est cognoscere; unde omnia solvi possent vel illo verbo Augustini, quod: *Ignis cruciat spiritus veris, licet miris modis*, vel illo, epist. 3: *Deum Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse*. Quibus similia sunt, quæ dixit Hugo de Sancto Victore, lib. 2, de Sacram., p. 16, cap. 3: *Quomodo, inquiunt, anima sine corporibus a rebus corporalibus pati possunt? Ecce dicamus, nescimus quomodo hoc fieri possit: Numquid ideo verum non est, quia nescimus, quomodo est?* et eodem lib., part. 9, cap. 11, in simili, ait: *Nec mireris, opus Dei est hoc, opus mirum est, sed non ideo falsum, quia mirum est, et verum est, quia mirum est, nec tamen sit mirum, quia opus Dei est. Non est mirum, si Mirabilis mirabilia operetur*. Quin potius mirabile esset, si nec Deus ipse posset spiritus creatos, et malos affligere, aliquid positive agendo in ipsis, sed tantum privando illos donis suis, vel quod non possit eos intrinsece, et præternaturaliter deformare, et fedare, si velit: sicut potest eos supernaturaliter perficere; quod si Deus potest in eas aliquid agere, quo eos deformet, eisque sit incentivum doloris et tristitiæ, illud nihil esse potest, nisi qualitas aliqua spiritualis, ut a sufficienti partitione ostensum est, et conse-

quenter si Deus per seipsum potest talem qualitatem efficere, etiam per ignem, ut per instrumentum poterit, ut in priori puncto dictum est.

46. *Quid in universum responderi possit proxime objectis a Durando.* — Ad objectionem ergo Durandi concedo hanc qualitatem spiritualem nihil abjicere formaliter a substantia spirituali, in qua inest. Probabile namque est, hanc qualitatem in substantia Angeli immediate recipi: nam potentiae non sunt capaces, nisi actu secundorum, vel habituum, vel similibus qualitatibus, quæ tanquam actus primi ad efficiendos secundos ordinentur. Hæc autem qualitas non est habitus (ut constat) alias esset habitus pravus, quem Deus non infundit, nec præternaturaliter facit, et consequenter non est principium agendi, sed disconveniens quædam dispositio; et ideo in ipsa substantia immediate recipitur. Ab illa ergo nihil formaliter abjicere potest, quia nec ipsam substantiam indivisibilem in se minuere potest, nec ipsi substantiæ aliquid inest naturaliter, quod per talem qualitatem expellatur.

47. *Peculiariter respondetur.* — Posset autem quis cogitare talem esse hanc qualitatem, ut formalem habeat repugnantiam cum gratia eandem substantiam immediate perficiente, ac pulchram reddente, quod aliis cogitandum relinquo: non enim videtur improbabile, quod sicut datur qualitas, quæ natura sua reddat Angelum, vel animam pulcherrimam, ultra ejus naturam, ita etiam possit dari qualitas illi alteri ex natura sua repugnans, eo quod fedam, et deformem reddat talem substantiam, et quamvis fortasse illa repugnantia non sit rigorosa per modum physicae oppositionis, saltem videtur esse quasi moralis, vel secundum congruentem rerum ordinem, et tunc dici posset ad Durandum, hoc satis esse, ut illa qualitas sit contristativa spiritus, et in hoc sensu dolorifera; quia sicut carere qualitate gratiæ est de se sufficiens objectum tristitiæ, et doloris pertinentis ad pœnam damni, ut supradictum est; ita affici qualitate repugnante pulchritudini gratiæ, et conferente formaliter quamdam turpitudinem illi pulchritudini repugnantem, est sufficiens objectum doloris, cui ad pœnam sensus pertinet, quatenus illa qualitas per ignem sensibilem immittitur.

48. *Alius respondendi modus.* — Vel etiam potest simpliciter responderi, quamvis in materiali alteratione qualitas dolorifera non fiat, sine privatione alicujus dispositionis contrariæ, tamen dolorem non solum esse de privatione,

imo principaliter esse de ipsa positiva qualitate dolorifera inhærente corpori, et præternaturaliter illud afficiente. In spiritualibus autem, quia altioris ordinis sunt, posse immitti qualitatem spiritui disconvenientem, non quia ab illo aliquid expellat, sed quia eundem male et turpiter afficit, et ita posse dari afflictionem de tali positiva dispositione, etiamsi per illam nihil detrahatur, nec ad corruptionem tendatur. Nec ideo minor erit afflictio, sed quo est spiritualior, erit acerbior, et ordinis altioris, et augebitur molestia eo, quod per ignem sensibilem talis difformitas in substantia spirituali, et superiori fiat. Denique licet nos difficile concipiamus, formalem effectum talis qualitatis, nec illam turpitudinem, prout in se est, concipere possumus: etiam non possumus hoc modo concipere qualitatem gratiæ, vel ejus pulchritudinem, seu formalem effectum; et nihilominus concipimus illum imperfecte, et confuse non esse impossibilem; idem ergo de qualitate deformante concipere debemus. Nec obstat, quod talis qualitas connaturalis non sit, nec fortasse esse possit substantiæ spirituali create, quia non solum esse possunt præternaturalia, quæ naturam perficiunt, sed etiam, quæ illam deformant et fedant: utraque fieri possunt a Deo in substantia spirituali creata, vel immediate per suam virtutem, vel per instrumentum, quo uti voluerit.

CAPUT XV.

UTRUM TANTA SIT DÆMONUM AFFLICTIO, UT NULLAM OMNINO VOLUPTATEM AUT DELECTATIONEM CAPERE POSSINT.

1. Sicut in beatis duplex distinguitur gaudium, essenziale et accidentale, ita potest in damnatis duplex distingui tristitia, quædam essentialis, sive damni ex amissione beatitudinis, sive sensus ex actione ignis: alia accidentalis, quæ ex variis incidentibus occasionibus nascitur. Prior invariabilis est, tum quia habet causam invariabilem: tum quia est æterna; et ideo nec cessare, nec minui potest, ut supra ostensum est; nec etiam augeatur, quia propria etiam merita non crescunt, ut supra etiam tactum est. Unde fit ut non possit esse in damnatis aliquod gaudium, quod hanc tristitiam minuatur. Tristitia vero accidentalis variari potest, et minui ac crescere juxta varias occasiones, ut in superioribus tactum. Hinc ergo nascitur propositum dubium, scilicet, an ex hac varietate tristitiæ accidentalis, quando illa ex una parte minuitur in dæmone,

illi succedere aliqua delectatio possit, etiamsi turpis, et de malo objecto sit.

2. *Opinio prima, nullam omnino voluntatem capere posse dæmones etiam turpem.* — In quo puncto duæ sunt theologorum opiniones. Prima negat esse in damnatis delectationem, vel minimam, vel pro minimo tempore, vel de objecto indifferente, vel de pravo prius considerato a dæmone sub aliqua ratione utilis, vel delectabilis boni, et postea consecuto. Ita docuit Ocham, in quæst. 19, ad 7, quem sequitur Gabriel 2, dist. 7, quæst. 1, art. 3, dub. 1, et consentiunt multi ex recentioribus expositoribus D. Thomæ, 1 part., quæst. 64, art. 3, Bannez, Ripa, Cumel, Molina, Vasquez, et Pesantius, quamvis diverticula quærant, ne D. Thomæ contradicere videantur. Ratio prima pro hac opinione esse potest, quia sicut statui perfecte beatitudinis repugnat omnis tristitia, ita statui summæ miseræ repugnat omnis delectatio: nam oppositorum eadem est ratio servata proportione. Hanc rationem attulit Gabriel. Quia vero causam hujus repugnantiae omnis delectationis cum misero damnationis statu reddere oportet; ideo addit secundam rationem, quod Deus tanquam justus iudex statuit non concurrere ad actum delectationis cum voluntate dæmonis, vel aliis causis proximis talis actus, seu passionis. Unde fatetur esse posse in dæmonibus omnes causas proximos sufficientes ad delectationem aliquam inducendam, non tamen illam inducere ex defectu divini concursus. Quam rationem attulit etiam Ocham, sed alii eam non probant, quia illa esset perpetua violentia. Sed hæc impugnatio parum probat, quia in statu summe pœnali, nullum inconveniens est, perpetuam violentiam, vel etiam coactionem admittere. Quia vero illa causa valde extrinseca est, et pendens ex libera voluntate Dei, quæ in hac parte nobis non est revelata, nec illud providentiæ genus est necessarium ad salvanda omnia, quæ de poenis damnatorum in Scriptura, et a Patribus traduntur; ideo fundamentum illud inefficax est: nam qua facilitate asseritur, negari potest.

3. Tertia ergo ratio additur ab Ocham, quam alii sequuntur, quia voluntas damnati est ita intrinsece affecta, ut sit incapax ex natura rei, cujuscumque, vel minimæ delectationis. Probatur, quia voluntas dæmonis, semper ac necessario habet vehementem tristitiam: vehemens autem tristitia formaliter expellit, seu impedit omnem delectationem, etiam de diverso objecto, vel sub

diverso motivo; ergo in sensu composito nullam delectationem potest habere dæmon cum tam vehementi dolore; illa autem suppositio est simpliciter necessaria, ita ut non sit in potestate dæmonis illam dimittere, vel remittere; ergo simpliciter est impotens, ad eliciendum omne gaudium, seu incapax cujuscumque delectationis. Minor, in qua est vis rationis, probatur primo ex Aristotele 7 Ethicor., cap. ultimo, dicente: *Voluptas contraria, et quævis etiam, modo sit vehemens, pellit dolorem.* Secundo, quia conatus voluntatis finitus est, et ideo si sit vehemens circa tristitiam aliquam, non potest ad gaudendum se applicare circa ullum objectum. Tertio, quia qui in profunda tristitia jacet, apprehendit nihil, ut sibi delectabile, etiamsi juxta suum desiderium eveniat, et compleatur.

4. *Opinio secunda admittens in damnatis minimam aliquam delectationem accidentalem.* — D. Thomas opinionem hanc habet in 1 parte. — Secunda sententia affirmat posse esse in damnatis spiritibus aliquod genus lætitiæ, seu delectationis minimæ et quasi accidentalis. Hæc videtur fuisse sententia Augustini, libro 2, de Genes., contra Manich., cap. 17, dicentis, ad pœnam dæmonum pertinere, quod eis in peccatores potestas data est. Et addit, et inde major pœna est, quod de hac tam infelici potestate lætatur, qui soleat, antequam caderet, de sublimi veritate gaudere. Ex qua contrapositione intelligimus loqui Augustinum de proprio ac formali actu lætitiæ seu gaudii. Et ita intellexit Augustinum D. Thomas, dicta quæst. 64, art. 3, argum. 1, et in solutione ejus sententiam probat et sequitur, dicens non omnem voluptatem omni tristitiæ opponi, et ita posse dæmonem, licet de pluribus objectis magnam tristitiam semper habeat, de aliquo distincto, et sub ratione aliis non repugnante, interdum gaudere.

5. Idemque habet in 4, dist. 45, quæst. 2, quæstiunc. 1, ad 4, addit vero ibi: *Hoc gaudium non verum, sed phantasticum est, dum impletur id, quod desiderant.* Et tale dicit esse gaudium, quod dæmones habere dicuntur, cum homines ad peccata pertrahunt. *Quamvis per hoc, inquit, eorum pœna nullatenus minuat, sicut nec minuitur gaudium Angelorum per hoc, quod malis nostris compati dicuntur.* Ex quibus loquendi modis multi D. Thomam interpretantur, ut etiam in 1 parte, non de vero ac formali gaudio loquatur, sed de virtuali. Vocant autem virtuale gaudium ipsum desiderii complementum, seu consecutio rei concupitæ;

illa enim consecutio natura sua sufficiens est ad inducendum gaudium; et ideo dicitur virtualis delectatio, licet propter incapacitatem subjecti non inducat formalem. Ita Bannez, Cumel et Ripa. Ponderantque exemplum, quod D. Thomas de compassione beatorum adducit: nam in beatis illa compassio non est formalis, sed virtualis; ergo non amplius voluit D. Thomas de gaudio damnatorum. Sed hæc expositio D. Thomæ ad posteriorem locum ex quinto sumptum accommodari potest, quia ipse sanctus Thomas ibi illud gaudium vocat *phantasticum*, quæ vox multis modis exponi potest, et ille est probabilis. Et Vasquez addit alium, quod scilicet gaudium illud vocetur phantasticum, quia semper proponitur, ut obtinendum, si desiderium impleatur, et in re ipsa nunquam obtinetur, sed semper evanescit. Aliterque explicat Molina, tam D. Thomas, quam D. Augustinus et judicio meo probabilius, ut statim declarabo.

6. Nulla tamen expositio videtur habere locum in altero testimonio primæ partis, ex quo D. Thomæ sententia sumenda est. Probatur, tum quia expresse declarat sanctus doctor, se loqui de dolore et gaudio *secundum quod important simplices voluntatis actus.* Tum etiam, quia de illis dicit, *de eodem esse oppositos, non de diversis.* Unde concludit, *nihil prohibere unum (scilicet dæmonem), simul gaudere de uno, et dolere de alio;* quæ distinctio parum necessaria fuisset. Tum denique, quia in argumento D. Thomas de gaudio formali et vero locutus fuerat, et citat Augustinum, quem in illo sensu locutum fuisse, ostendimus. Adde etiam necessarium non esse alterum locum in sensu contrario exponere. Potuit enim illud gaudium D. Thomas vocare phantasticum, non quia physice (ut sic dicam) non sit proprius actus delectationis, nec quia in dæmones cadere possit hæc deceptio, ut delectari se putent, si revera non delectantur: quia nec Deus auctor esse potest talis deceptionis, nec ipsi dæmones ita sunt privati lumine, ut in re tam facili, et quam experiuntur, decipi possint. Sed forte vocavit gaudium illud phantasticum, quia est de falso bono et turpi: vel quia citissime transit, et supervenientibus malis statim obruitur, vel quia per se evanescit, et de re inutili et infructuosa esse cognoscitur. Sicut quando homo ira et cholera præcipitatus vindictam sumit de inimico, et ex eo gaudet, potest illud gaudium phantasticum appellari, quia et est de falso bono, et cito transit, majoremque tristitiam paulo post inducit. Nec exemplum

illud D. Thomæ de compassione beatorum contrarium suadet: nam comparatio in beatis, licet aliquo modo metaphorico illis tribuatur, non potest dici phantastica, nec virtualis tantum, nam significat formalem actum displicentiæ de malo proximi, sine proprio dolore vel tristitia; ergo e contrario delectatio in dæmone est verus actus complacentiæ. Quod tandem Molina fatetur; distinguit tamen illum a delectatione seu gaudio, quod non caret probabilitate, ut infra dicam. Hanc etiam sententiam docuit Alensis, 2 part., quæst. 100, memb. 4, alias 5, art. 1 et 2, addit tamen: *Gaudium, quod dæmones habent, non esse verum*, id est, non esse purum, ut patet ex ratione, quam addit: *Quia est omni amaritudine respersum.* Clarius et latius docuit hanc sententiam Gregorius, in 1, distinct. 1, quæst. 2, art. 2, ad 3, et 5, contra 2 conclus.

7. *Probatur primo ex locis Scripturæ.* — Ex quo potest suaderi primo ex illo Psalm. 12: *Illumina oculos meos, ne videam vanitatem; ne quando dicat inimicus meus, prævalui adversus eum.* Ubi, *inimicus*, per antonomasiam, *Diabolum* significat, ut Augustinus exponit, et consequenter de *Diabolo et Angelis ejus*, exponit, quod subdit: *Qui tribulant me, exultabunt, si motus fuero.* Unde colligitur, non solum gaudere, sed etiam exultare dæmones, cum homines vincunt, et eodem modo locum illum intellexit Hugo Cardinalis. Simile est illud Psalm. 29: *Nec delectasti inimicos meos super me.* Et Psalm. 37: *Nequando supergaudeant mihi inimici mei;* et Psalm. 40: *In hoc cognovi quoniam voluisti me, quoniam non gaudebit inimicus meus super me.* Et Eccles. 18: *Si præstes animæ tuæ concupiscentiam ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis.* Hæc, et similia loca communiter exponuntur, non tantum de inimicis hominibus, sed etiam de malis Angelis qui de nostris lapsibus gaudent: sicut sancti Angeli, de nostra pœnitentia lætantur. Confirmari potest ex revelationibus relatis a Beda, lib. 5, histor. Anglican., cap. 13, in quibus ostensi sunt dæmones, animas in infernum ducentibus, flentibus animabus, et *dæmonibus cachinnis crepitantibus, et multum exultantibus.*

8. *Probatur secundo ratione.* — Secundo argumentor ratione; in dæmonibus inveniri potest objectum alicujus gaudii, ejusque apprehensio sufficiens, et alioqui dæmones nec ratione maximæ tristitiæ sunt incapaces omnis gaudii accidentalis; ergo interdum poterunt habere illud. Consequentia clara est. Majorem

autem concedunt communiter auctores prioris sententiæ. Probaturque, quia complementum desiderii, seu consecutio rei concupitæ de se est sufficiens objectum gaudii: sed dæmones sæpe consequuntur, quod desiderant, et illud agnoscunt; ergo habent interdum sufficiens objectum alicujus gaudii. Major patet, quia desiderium non est nisi de aliquo bono, vel sub ratione boni: omne autem bonum, quod absens causat desiderium sui, præsens, seu conjunctum natum est delectationem afferre, delectatio enim non est, nisi quies animi in bono concupito, tunc autem quiescit cum illud bonum obtinuit. Quod autem dæmones sæpe obtineant, quod desiderant, manifestum est. Et in duplici genere rerum explicari potest. Primo in desiderio nocendi hominibus, eosque in peccatum inducendi: nam hoc sæpe obtinent, et quasi de victoria exultant, et delectantur, ut in citatis testimoniis Scripturæ indicatur. Secundo in desiderio vitandi, quoad possunt, aliquam inferni pœnam, vel saltem diminutionem ejus obstinere: quia diminutio mali, bonum aliquod reputatur, ut dixit D. Thomas de eisdem dæmonibus agens, quodlib. 8, art. 17. Aliquando vero bonum hoc dæmon consequitur; ut illi, qui a Christo petebant, ne ante tempus ipsos perderet, vel torqueret, eos in gehennam mittendo: nam sicut affligebantur illo timore, et plus tristati essent, si statim fuissent in infernum detrusi, ita fuit eis alicujus gaudii causa sufficiens, cum in hoc aere relictis, porcos intrare permitti sunt.

9. *Dæmones incapaces non sunt omnis gaudii, ratione status.* — Jam ergo probatur prior pars minoris, nimirum non omne gaudium illi statui repugnare, quia de speciali ordinatione divina non constat, ut supra dictum est, nec etiam est ulla ratio sufficiens, quæ id ostendat. Nam de ratione illius status solum est, ut damnati pro peccatis suis condignam pœnam patiantur: potest autem pœna esse condigna, etiamsi aliquale gaudium cum illa interdum misceatur; ergo ex vi status non repugnat esse in damnatis minimum aliquod, et accidentale gaudium. Respondent condignam pœnam damnatorum esse statum summæ miseriæ, non esse autem summam miseriam, si alicujus, vel minimi gaudii vita est capax. Sed hoc parum obstat; tum, quia secundum Augustinum, lib. 13, de Trinitat., cap. 5, ipsa delectatio, si sit de malo objecto, miseriam adauget; nam, ut Cicero ab Augustino commendatus probe dixit: *Velle quod non deceat miserimum est;*